

MADANIY TARAQQIYOTDA XALQ TEATRINING O'RNI

*Alimbayeva Maftuna Umidbek qizi,
Xudayberdiyeva Sevinch O'tkir qizi
Andijon davlat pedagogika instituti
“ Milliy g'oya , ma'naviyat asoslari va huquq
ta'limi yo'nalishi 2-bosqich talabalari*

***Annontatsiya:** Ushbu maqolada Xalq teatri har qanday millatning madaniy hayotida muhim o'rin tutadigan san'at turi bo'lib, u orqali xalqning urf-odatlarini, an'analari, dunyoqarashi va ijtimoiy qarashlari aks etadi. Teatr madaniy taraqqiyotning asosiy omillaridan biri sifatida insonni tarbiyalaydi, jamiyatni shakllantiradi va milliy o'zlikni saqlashga katta hissa qo'shadi. Insoniyatning umumiy qadriyatlarini aks ettirishda xizmat qiladi. Xalq teatri asarlarida insoniy fazilatlar – muhabbat, sadoqat, mardlik va do'stlik kabi mavzular keng yoritiladi. Bu, o'z navbatida, xalqaro madaniy muloqotda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.*

***Kalit so'zlar:** Teatr, ma'naviyat, san'at, dramaturgiya, aktyor, ma'rifat, qadriyat, drama*

KIRISH

Insoniyatning madaniy taraqqiyotini antik teatrsiz tasavvur qilish qiyin. Ma'lumki, antik teatr mazmunan xalq hayoti, uning taqdiri bilan bog'liq ulug'vor g'oyalar teatri sifatida dunyoga keladi. Antik dunyo tarixidan bizga ma'lumki, badiiy ijodning tragediya, komediya janrlariga oid benihoya go'zal, badiiy yuksak adabiy namunalar yaratilgan. Teatr (yunoncha theatron-tomoshagoh) – sa'nat turi hisoblanadi. Uning o'ziga xos ifoda vositasi aktyorning omma oldidagi o'yini jarayonida yuzaga keladigan sahnaviy voqeligidir. Teatr san'atida boshqa san'atlarda bo'lganidek, xalq hayoti, madaniyati, turmush tarzi dunyoqarashi aks etib, jamiyat taraqqiyoti natijasi o'zgarib, takomillashib boradi. Teatr asosida og'zaki yoki yozma dramaturgiya yotadi.²

Xalq teatri har qanday millatning madaniy hayotida muhim o‘rin tutadigan san‘at turi bo‘lib, uning orqali xalqning urf-odatlari, an‘analari, dunyoqarashi va ijtimoiy qarashlari aks etadi. Teatr madaniy taraqqiyotning asosiy omillaridan biri sifatida insonni tarbiyalaydi, jamiyatni shakllantiradi va milliy o‘zlikni saqlashda katta hissa qo‘shadi. O‘zbek xalq teatri tarixi juda qadimiy va boy hisoblanadi. XX asr o‘zbek teatri madaniyatimiz tarixida ro‘y bergan noyob hodisa hisoblanadi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Birinchi o‘zbek ijodiy jamoasi bo‘lmish “Turon” gruppasining “Nizom”ida teatrning bosh maqsadlari belgilangan. Sahna ishini tashkil etgan va uni xalq orasida keng yoygan Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy singari atoqli ma‘rifatparvarlarning sa‘y harakati bilab bu teatr tez orada xalq madaniy hayotining bir qismiga aylanadi. Jadid teatri va dramaturgiyasining muhim xususiyatlari- uning oila hayotini tasvirlash bilan inson qalbiga kirib borish, uni ma‘rifiy tarbiyalash va hu orqali jamiyat hayotida avj olib borayotgan milliy uyg‘onish g‘oyalarini tarannum etishda ko‘ringan edi. Jadid ma‘rifatparvarlari yoqqan ma‘rifat mash‘ali qariyb 1930-yillargacha yangi g‘oya va intilishlar bilan teatr va dramaturgiyaga kirib kelgan ahli san‘at yo‘llarini yoritib turdi. Shuni ta‘kidlab o‘tish lozimki o‘zbek teatri o‘z qobig‘iga o‘ralib qolmay, jahon teatr tajribasini ham o‘rganib bordi. Bunga namuna qilib, o‘zbek aktyorlari 1924-1927 yillar oralig‘ida Boku teatr texnikumi hamda Cho‘lpon va M.Uyg‘ur rahbarligida Moskva teatr studiyasida tahsil ko‘rganligi ularning kasbiy darajasini oshirishda muhim ahamiyat kasb etgan. O‘zbek teatr asoschilari, xususan atoqli rejissor va teatr arbobi Mannon Uyg‘ur o‘z atrofiga eng iste‘dodli dramaturg va san‘atkorlarni to‘plab, ular bilan qizg‘in ijod olib borar ekan, xalqimizning boy ma‘naviyatiga mos keladigan zamonaviy teatr barpo etish yo‘lidan bordi. XIX asrning oxiri - XX asrning boshlarida Turkiston hududiga Yevropa shaklidagi teatr kirib kela boshlagan. Ma‘rifatchilar Zokirjon Furqat, Ahmad Donish, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Mannon Uyg‘ur, Abdurauf Fitrat, Cho‘lpon va Hamza Hakimzoda Niyoziyalar yangi shakldagi teatrning asoschilaridan bo‘ldilar. 1911 yili Mahmudxo‘ja Behbudiyning (1875-1919) "Padarkush" nomli dramasi

yaratildi. 1914 yilning 15 yanvarida Samarqand shahrining «Xalq uyi»da sahna yuzini ko'rdi, so'ngra fevral oyida Toshkentda Abdulla Avloniyning "Turon" truppasida sahnalashtiriladi. Hozirgi O'zbek Milliy akademik drama teatri aynan shu kuni dunyoga keladi. Ushbu teatr faoliyatini rivojlantirishda va mustahkamlashda Mannon Uyg'ur bilan bir qatorda taniqli aktyorlar Abror Hidoyatov, Ma'suma Qorieva, Sora Eshonto'raeva, Yetim Bobojonov, Zamira Hidoyatova, Mariya Kuznetsova, Sa'dixon Tabibullaev, Sharif Qayumov, Olim Xo'jaev, Shukur Burhonov, Nabi Rahimov va boshqa zabardast san'atkorlarning xizmatlari katta o'rin tutadi. Ular zamonaviy o'zbek teatr san'atining poydevorini yaratdilar. Bugungi kunda Toshkent shahri, Qoraqalpog'iston Respublikasi va barcha viloyatlarda jami 37 ta davlat teatri mavjud bo'lib, ularda har yili 120-150 tagacha yangi sahna asarlari dunyoga keladi. Shu jumladan, Toshkent shahrida 10 ta teatr va 1 ta "Diydor" teatr-studiyasi mavjud. Shuningdek, Respublikamizda "Ilhom", "Aladin", "Turon", "Muloqot", "Eski machit" singari ko'plab nodavlat teatr-studiyalari hamda havaskorlik jamoalari mavjud bo'lib, ularda teatr san'atining barcha janr va yo'nalishlarida qizg'in ijodiy jarayon davom etib kelmoqda. O'zbek teatrining rivojlanishi davrini o'rganish, tadqiq etishga qaratilgan alohida ilm sohasi — teatr tanqidchiligi va teatrshunoslik fani tarkib topdi. M.Uyg'ur nomidagi San'at institutidan oliy malakali teatrshunos kadrlarning etishib chiqishi bilan, 1950-yillardan e'tiboran o'zbek teatrining o'tmishi va zamonaviy jarayonini ilmiy o'rganishda yangi davr boshlanadi. O'zbek teatrining alohida davrlari, aktyorlik, rejissorlik san'ati muammolari, aktyor va rejissorlarning ijodiy yo'llari haqida ko'plab monografiyalar, kitoblar chop etildi. Akademik M. Rahmonovning ikki jildidan iborat «Hamza nomli O'zbek Davlat akademik drama teatri tarixi» (2001-y.), «Istiqlol va milliy teatr» (2001-y.) maqolalar to'plami, M. Qodirovning «Tomosha san'ati o'tmishidan lavhalar» (1993-y.), SH. Rizayevning «Jadid dramasi» (1997-y.), T. Islornovning «Tarix va sahna» (1998-y.), T. Tursunovning «O'zbek teatri tarixi» (2002-y.) dasturiy qo'llanmasi teatrshunoslik ilmining keyingi yillar mahsuli hisoblanadi.

Mahmudxo'ja Behbudiyning teatrning xalq hayotiga ta'sirini quyidagi fikrlar orqali ham bilib olishimiz mumkin:

Teatr — ibratnomadir... Hech kimni rioya qilmasdan to'g'ri so'zlaguvchi va ochiq haqiqatni bildiruvchidir... Umumiy odatlarni nafi va zararidan paydo bo'laturg'on natijalarni teatrxonada aynan ko'rsaturlarki, har kim mundan ta'sirlanib, yomon odatlarni tark etib, yaxshilikni ziyoda ishlamoqg'a sabab bo'lur ... teatr xonalari mazxarabozxona bo'lmay, balki ibratxonadir, mushaxxis-aktyor muallimi axloqdurlar.

O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimov O'zbek Davlat akademik drama teatrining ochilishi marosimida (2002-yilning 30-avgustida) so'zlagan nutqidagi da'vatkorona so'zlar ham teatr haqidagi ilm-fanni rivojlantirishda alohida qimmatga ega. Hozirgi kunda ko'plab teatrlar o'z ish faoliyatini olib boradi. Jumladan, Andijon teatri, Yo'ldosh Oxunboboyev nomidagi Andijon viloyat musiqali drama va komediya teatri – to'ng'ich o'zbek professional teatlardan hisoblanadi. Teatrning inson tarbiyasida tutgan o'rnini Prezidentimiz Shavkat Mirziyayevning quyidagi so'zlagan nuqtidan ham bilishimiz mumkin: „Jahondagi eng ommaviy va ta'sirchan san'at turlaridan bir bo'lgan teatr asrlar davomida odamlarni insoniylik va ezgulikka chorlab, ularning qalbida oliyjanob fazilatlar, go'zal his-tuyg'ularni kamol toptirishga, jamiyat hayotida tinchlik, do'stlik va hamjihatlik, yuksak axloq va adolat tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qilib kelmoqda.“

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayeva Nasibaxon Arabovna. “Etnomadaniyat” fani bo'yicha o'quv-uslubiy qo'llanma.
2. Ashirov A. Atajonov Sh. “Etnologiya”. T. 2007
3. <https://daryo.uz/2021/03/26/shavkat> - mirziyoyev - xalqaro – teatr-kuni-munosabati-bilan-soha-xodimlariga-tabrik-yolladi